Gmina Dębniki w dobie autonomii galicyjskiej 1867–1910

Niniejszy artykuł przedstawia funkcjonowanie samodzielnej gminy Dębniki od jej powstania do przyłączenia do Krakowa w 1910 roku. Jest efektem pracy nad przygotowaniem wystawy czasowej *Zwierzyniec zaprasza – Dębniki* i stanowi rozszerzenie i uzupełnienie informacji zawartych w towarzyszącym jej folderze[1]. W zbiorach Archiwum Narodowego w Krakowie zachowała się kompletna dokumentacja dawnych podkrakowskich gmin, przyłączonych w latach 1910–1915 w ramach tworzenia Wielkiego Krakowa. Zbiór uchwał podejmowanych przez poszczególne rady gmin jest niezwykle cennym źródłem wiedzy dla historyków zainteresowanych okresem autonomii galicyjskiej, ale jak do tej pory materiały te nie doczekały się naukowego opracowania, choć były wielokrotnie wykorzystywane w publikacjach poświęconych rozszerzeniu granic miasta za czasów prezydenta Juliusza Leo. Archiwalia te w istotny sposób mogą poszerzyć dotychczasowy stan wiedzy na temat samorządu i ustawodawstwa na poziomie lokalnym, a także nie mniej istotnych kwestii gospodarczych i społecznych. Akta dawnych podkrakowskich gmin, w tym także Dębnik, są ważne również z punktu widzenia rozwoju przestrzennego Krakowa, ich szczegółowa analiza z pewnością przyczyni się do lepszego rozumienia mechanizmów towarzyszących powstawaniu współczesnych metropolii.

Dlaczego właśnie Dębniki? Na ich przykładzie doskonale widać zmiany, jakie na przełomie XIX i XX wieku stały się udziałem mieszkańców nie tylko Krakowa, ale i innych miast ówczesnej Galicji. Dębniki w ciągu życia zaledwie jednego pokolenia przekształciły się z typowej wsi w gęsto zaludnione przedmieście, co wiązało się także ze zmianami w dotychczasowej strukturze społecznej. Ta swoista rewolucja znajduje swoje odzwierciedlenie w aktach gminy z tego okresu.

Dębniki w latach 1867–1887

Gmina Dębniki powstała na mocy statutu z 12 sierpnia 1866 roku, w pionie państwowym podlegały c.k. Starostwu w Podgórzu, w pionie samorządowym – Wydziałowi Powiatowemu w Wieliczce[2]. Pierwsza Rada Gminy Dębniki wyłoniona w wyborach zebrała się 9 września 1867 roku. Naczelnikiem został Michał Kotusiński, jego zastępcą Maciej Pieniążek, funkcję pisarza gminnego objął Karol Knapniewski, w skład Rady weszli również Jędrzej Jędryszewski, Szymon Gasner, Franciszek Sasorski, Józef i Błażej Idzikowscy[3]. Byli to ludzie dobrze znani w swoim środowisku, już wcześniej aktywnie działający na rzecz lokalnej społeczności, bogaci gospodarze i rzemieślnicy. Jędrzej Jędryszewski był poprzednim wójtem, natomiast jak zapisano w protokole, Karol Knapniewski był człowiekiem, „któremu wszystkie interesa gminy są znane", dlatego zapewne powierzono mu odpowiedzialne stanowisko pisarza gminnego. Był on jedynym z urzędników, obok stróża nocnego i zatrudnionego na część etatu policjanta, który za swoją pracę pobierał wynagrodzenie, pozostali radni w początkowym okresie pełnili swoje funkcje społecznie[4].

Rada Gminy zbierała się zaledwie kilka razy w roku[5]. Sytuacja finansowa gminy Dębniki w pierwszych latach jej istnienia była bardzo trudna, z wyjątkiem pastwisk nie posiadała żadnego majątku[6]. Poza tym były małą i słabo zaludnioną gminą, jej powierzchnia wynosiła zaledwie 1,15 km kw., pozostała część (1,17 km kw.) należała do obszaru dworskiego[7]. Do podstawowych kompetencji gminy oprócz

[1] Zob. Heksel Bartosz: *Zwierzyniec zaprasza – Dębniki*. Kraków 2015. Autonomia galicyjska, s. 18–25. Folder wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, Dom Zwierzyniecki, 7 listopada 2015 r. – 28 marca 2016 r. Kurator Bartosz Heksel.

[2] *Studya do sprawy przyłączenia gmin sąsiednich do miasta Krakowa*. Kraków 1905, s. 34.

[3] Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Księga uchwał gminy Dębniki (Dembniki) vel Rybaki, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 9 września 1867 r., sygn. GmP XIII-2, s. 3.

[4] Np. w 1869 r. wynagrodzenie dla pisarza gminnego wynosiło 22 guldeny (złote reńskie) rocznie, dla policjanta 15 guldenów, natomiast stróż nocny zarabiał 50 guldenów rocznie. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Sprawozdanie finansowe gminy Dębniki, 11 grudnia 1869 r., sygn. GmP XIII-2, s. 22. W 1892 r. na terenie monarchii austro-węgierskiej wprowadzono reformę monetarną, guldeny zostały zastąpione przez korony.

[5] Następne posiedzenie Rady odbyło się w grudniu 1867 r. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 16 grudnia 1867 r., sygn. GmP XIII-2, s. 4.

[6] ANK, Inwentarz majątku gminy, 1877, sygn. GmP XIII-4, s. 4.

[7] *Studya do sprawy przyłączenia gmin…*, s. 36–37.

Pocztówka z widokiem domu przy ul. Tynieckiej 7, 1908; w zbiorach Łukasza Komornickiego

Kolej cyrkumwalacyjna na Dębnikach, ok. 1888 r., autor fotografii nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs21805/IX

pobierania podatków należało m.in. dbanie o przestrzeganie prawa, wydawanie pozwoleń budowlanych i koncesji, przekazywanie próśb i pism do administracji wyższego szczebla, rozpatrywanie skarg oraz wniosków do zwierzchności gminnej, wydawanie różnego rodzaju zaświadczeń[8], a także opieka nad stanem dróg. Zapewnienie odpowiedniej komunikacji na terenie gminy było bardzo ważne, kwestia swobodnego dojazdu do pól powodowała częste konflikty, zwłaszcza gdy gospodarze nie zgadzali się, by przez ich posesje prowadzić bydło na pastwiska. Jedna z takich spraw budziła tak duże emocje, że urzędnicy gminni, próbujący załagodzić spór, zostali pobici kijami nabitymi gwoździami przez krewkich mieszkańców[9]. Bardzo ważnym i niezwykle kosztownym obowiązkiem nałożonym na gminę było także zabezpieczenie przed powodziami, dbanie o stan wałów oraz likwidacja skutków wylewów Wisły, które na Dębnikach zdarzały się regularnie.

Ponadto gmina była zobowiązana do wynajęcia plebanii dla księży w Podgórzu oraz pomieszczenia na areszt. Duże obciążenie dla budżetu gminy stanowiło rozmieszczenie załogi wojskowej na terenie Dębnik. Gmina nie posiadała własnych pomieszczeń, dlatego żołnierzy rozlokowano w prywatnych domach, konie w stajniach, pozostali mieszkańcy byli zobowiązani do dostarczania żywności[10]. Ze środków gminy pokrywane były także częste wyjazdy urzędników do Starostwa Powiatowego w Wieliczce. Ogółem koszty

[8] Osoby starające się np. o uzyskanie pożyczki musiały przedstawić opinię wydaną przez Radę Gminy. Z zachowanych dokumentów można uzyskać informacje na temat zawodów, jakie wykonywali mieszkańcy Dębnik. I tak, np. Stanisław Reingruber, z zawodu rymarz, w 1868 r. starał się o kredyt w Kasie Pożyczkowej w Wieliczce i otrzymał zaświadczenie, że jest uczciwym i pracowitym rzemieślnikiem. Podobnie rzecz się miała w przypadku Franciszka Sasorskiego, gospodarza wiejskiego. Obaj byli na tyle godni zaufania, że pełnili w późniejszym okresie funkcję naczelnika gminy.

[9] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 11 czerwca 1868 r., sygn. GmP XIII-2, s. 8.

[10] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Uchwała Rady Gminy, 20 sierpnia 1868 r., sygn. GmP XIII-2, s. 9. Według danych z początku XX stulecia, na Dębnikach nie stacjonowała już żadna załoga wojskowa, zob. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XVI. Załogi wojskowe, s. 94.

Fragment zabudowy Rynku Dębnickiego, 2015, fot. Jacek Graff

administracyjne pochłaniały wszystkie środki, jakimi dysponowała gmina w początkowym okresie funkcjonowania, a co za tym idzie, nie mogła wywiązywać się ze wszystkich zleconych jej zadań. Swoje dochody czerpała ze sprzedaży gruntów i dzierżawy pastwisk, a także np. praw do polowań oraz podatków nakładanych na mieszkańców. Jak podaje Paweł Czuj, w 1880 roku na Dębnikach istniały 42 domy, dwa pałacyki i zabudowania gospodarcze[11].

Dębniki na przełomie XIX i XX wieku

Momentem przełomowym w dziejach Dębnik była budowa mostu przez Wisłę. Jako pierwszy zbudowano drewniany most, tzw. wojskowy, łączący wylot ulicy Bernardyńskiej z dzisiejszą ulicą Zamkową. Mimo że była to przeprawa tymczasowa, przyczyniła się do przyspieszenia urbanizacji Dębnik[12]. W 1888 roku oddano do użytku most kolejowo-drogowy[13]. Dzięki uzyskaniu stałego połączenia z Krakowem Dębniki pod koniec XIX i na początku XX wieku przeżywały okres dynamicznego rozwoju. Migracji ludno-

Waza o dekoracji roślinno-geometrycznej z Fabryki J. Niedźwiecki i spółka, ok. 1900 r.; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2854-3, fot. Tomasz Kalarus

[11] Czuj Paweł: Jak tu było przed laty?. W: *Pamiątka konsekracji kościoła w Dębnikach*. Kraków 1938, s. 52.

[12] Most wojskowy zbudowano z inicjatywy komendy garnizonu twierdzy Kraków w 1887 r., został zlikwidowany w 1891 r. Lulewicz Dominik: Dwa miasta, dwa brzegi. O kolei i mostach w Podgórzu. W: *Dwa miasta, dwa brzegi. W 100. rocznicę połączenia Podgórza i Krakowa (1915–2015)*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Kraków 2015, s. 261–262. Katalog wystawy Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, Archiwum Narodowego w Krakowie, Domu Kultury Podgórze, Dom Historii Podgórza, 4 lipca – 27 grudnia 2015 r. Kurator Elżbieta Firlet.

[13] Kolei cyrkumwalacyjna przebiegała na Dębnikach wzdłuż dzisiejszej ul. Konopnickiej przez parcelę budowlaną należącą do Andrzeja Idzikowskiego. Jako odszkodowanie za przejętą nieruchomość ustalono cenę 70 centów za sążeń (wiedeński sążeń kwadratowy mierzył 3,597 m kw.). ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 28 października 1888 r., sygn. GmP XIII-2, s. 64. Przęsło kolejowe mostu oddano do użytku 1 stycznia 1888 r., natomiast drogowe 7 listopada 1888 r. Kolej cyrkumwalacyjna funkcjonowała do 1911 r., w miejsce toru położono kładkę dla pieszych. Lulewicz Dominik: Dwa miasta, dwa brzegi…, s. 235–236.

Kafel piecowy z Fabryki J. Niedźwiecki i spółka, początek XX w.; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-3738-3, fot. Tomasz Kalarus

ści, napływającej przede wszystkim z pobliskiego Krakowa, ale także z całego obszaru ówczesnej Galicji, towarzyszył duży ruch budowlany. W roku 1890 na Dębnikach (łącznie z obszarem dworskim) mieszkały 902 osoby, 10 lat później już 2731[14]. Trzykrotny wzrost nastąpił pomimo ujemnego przyrostu naturalnego[15]. W tym samym czasie przyrost liczby domów wyniósł 110 proc., szybciej rozwijał się jedynie pobliski Ludwinów (136 proc.)[16]. Dębniki należały do tych podkrakowskich gmin, które płaciły największy podatek od nowych domów. W kolejnych latach nadal rosła liczba mieszkańców Dębnik, w 1910 roku mieszkało tam już 4889 osób, obok Krowodrzy i Grzegórzek były najliczniejszą gminą przyłączoną wówczas do Krakowa[17]. Należały także do najgęściej zaludnionych podkrakowskich gmin, w 1900 roku na 1 km kw. przypadały (bez obszaru dworskiego) 2323 osoby[18]. Dziesięć lat później wartość ta dla Dębnik wynosiła już 4251 osób na 1 km kw.

Na dębnickich gruntach należących do dawnych gospodarzy powstawały kamienice czynszowe i eleganckie podmiejskie wille, projektowane przez najlepszych wówczas krakowskich architektów (m.in. Jan Zawieyski, Józef Pokutyński czy Roman Bandurski). Z popytu na działki budowlane korzystali przede wszystkim miejscowi gospodarze, dla których sprzedaż gruntów stała się źródłem dużego dochodu, na wartości zyskiwała także ziemia należąca do gminy. Tak duży napływ mieszkańców powodował znaczące zwiększenie przychodów, ale również wzrost kosztów funkcjonowania gminy, konieczność przeprowadzenia nowych inwestycji oraz zatrudnienia większej liczby urzędników[19]. Co oczywiste, rosła też liczba radnych, w wyborach przeprowadzonych w 1894 roku wybrano ich 12 oraz sześciu zastępców[20]. Wraz ze zwiększeniem liczebności gminy wprowadzony nowy podział administracyjny, obejmujący dziewięć sekcji. Wprowadzono wówczas po raz pierwszy na Dębnikach nazwy ulic[21]. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi Dębnik obok bliskości Krakowa oraz niższych cen mieszkań były korzystniejsze warunki dla powstawania

[14] W gminie Dębniki w 1900 r. (nie licząc obszaru dworskiego) mieszkały 2672 osoby. Dane za: *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 36–55.

[15] *Ibidem*, tab. IX. Przegląd porównawczy ruchu ludności w Krakowie i w 16 gminach podmiejskich w 1900 r., s. 52–53.

[16] Dla porównania, w Krakowie ten sam wskaźnik wynosił 29,56 proc., średnia dla gmin, które planowano przyłączyć do Krakowa – 34,46 proc. Na początku XX w. zabudowa Dębnik zajmowała 4 proc. powierzchni (licząc z obszarem dworskim to zaledwie 2,25 proc. obszaru całej wsi), por. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 39–41, tab. IV. Wykaz obszaru zabudowanego i niezabudowanego w miejscowościach przyległych i w mieście Krakowie, s. 39. Trzeba jednak pamiętać, że spora część Dębnik przylegała do terenów fortecznych, dopiero zniesienie tzw. rewersów demolacyjnych w 1907 r. umożliwiło uzyskanie nowych obszarów pod inwestycje. Na temat austriackich fortyfikacji, które powstały na Dębnikach zob. *O przyszłość Twierdzy Kraków. Opracowanie studialne dla Programu Planu Ochrony Zespołu Historyczno-Krajobrazowego Twierdzy Kraków*. Red. Zbigniew Myczkowski, Halina Rojkowska-Tasak. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 2. Prace Studialne, t. 5. Kraków 2010, s. 28, 36, 38; *Mapa Twierdzy (1899–1904)*. Red. Jan Janczykowski. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1. Materiały Źródłowe, t. 12. Kraków 2000. Festungs-Umgebungs-Plan von Krakau, Blatt [arkusz] 21.

[17] Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*. Red Anna Biedrzycka. Kraków 2010, s. 69–71. Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 8 września 2010 r. – 27 lutego 2011 r. Kurator Janusz Tadeusz Nowak.

[18] Swoisty rekord gęstości zaludnienia wśród podkrakowskich gmin należał do Półwsia Zwierzynieckiego i wynosił 7728 osób na km kw. W Ludwinowie przypadało 4541 osób na km kw., w Nowej Wsi Narodowej 2579, a w sąsiadującym z Dębnikami Zakrzówku 669 osób. Dla porównania, w 1900 r. Podgórzu współczynnik ten wynosił 3312 osób na km kw., a we Lwowie 4996. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 46.

[19] W 1887 r. gmina zatrudniła Wincentego Kaczmarczyka jako majstra kominiarskiego do czyszczenia kominów. W 1888 r. oglądaczem bydła został Tomasz Klaja, jego zastępcą Ludwik Kadulski, obaj z roczną pensją w wysokości 30 guldenów. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, sygn. GmP XIII-2, Protokoły z posiedzenia Rady Gminy Dębniki, 23 października 1887 r., s. 56, 28 grudnia 1888 r., s. 65.

[20] W 1867 r. gmina Dębniki miała ośmiu radnych (zob. przyp. 3). 28 kwietnia 1894 r. naczelnikiem gminy został wspomniany wcześniej Stanisław Reingruber, jego zastępcą Tomasz Mól, którego 30 listopada 1894 r. wybrano na nowego naczelnika i pełnił tę funkcję aż do formalnego przyłączenia Dębnik do Krakowa w 1910 r. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 30 listopada 1894 r., sygn. GmP XIII-2, s. 99. W niektórych posiedzeniach Rady Gminy brał udział także hr. Bronisław Lasocki jako przedstawiciel obszaru dworskiego. Ostatnia Rada Gminy, wybrana w 1906 r., liczyła już 18 radnych i dziewięciu zastępców.

[21] W 1894 r. wprowadzono na terenie gminy Dębniki następujące ulice: Podwawelska, Kościuszki, Rzeźbiarska, Droga Tyniecka, Twardowskiego, Zagrody, Nowa, Na Błoniach, Droga Podgórska. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 25 lipca 1894 r., sygn. GmP XIII-2, s. 93.

Widok Wawelu od zachodu ujęty z lewego brzegu Wisły, ok. 1880 r., fot. Zakład Fotograficzny Ignacego Kriegera; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs325/IX

przemysłu. W 1902 roku na Dębnikach działało dziewięć większych fabryk i przedsiębiorstw: kamieniołom, dwa wapienniki, dwie fabryki pieców kaflowych, fabryka wyrobów gipsowych i płyt posadzkowych, fabryka naczyń emaliowanych, fabryka wyrobów metalowych oraz fabryka farb[22]. W kolejnych latach powstawały kolejne wytwórnie, jak choćby fabryka szczotek Józefa Schiefersteina[23].

Dębniki słynęły z produkcji wyrobów ceramicznych. Najprawdopodobniej najstarszą kaflarnią była fabryka Hermana Bethkego, działająca od 1856 roku do końca lat sześćdziesiątych XIX wieku, a w drugiej połowie XIX wieku także fabryka Adama Żychonia[24]. Najbardziej znane wyroby pochodziły jednak z fabryki Józefa Niedźwieckiego. Została założona w 1890 roku przez Józefa Niedźwieckiego i Józefa Pokutyńskiego, znanego krakowskiego architekta[25]. Od 1894 roku wspólnikiem Niedźwieckiego był Adam Kirchmayer, wywodzący się z rodziny dawnych właścicieli Dębnik. Po śmierci właściciela wraz z Beatą Kirchmayer (córką Jana Matejki, żoną Wincentego Kirchmayera) przejął firmę, zachowując dotychczasową nazwę[26]. Fabryka zatrudniająca blisko stu robotników wytwarzała prawie tysiąc pieców kaflowych rocznie[27]. Piece stanowiły główną część produkcji, ale oprócz nich w zakładzie powstawały także fajansowe serwisy do kawy i dekoracyjne wazy inspirowane motywami pochodzącymi ze sztuki ludowej, w tym także zakopiańskiej, oraz pamiątkowe plakiety. Dzięki współpracy z wybitnymi krakowskimi artystami, jak choćby Konstantym Laszczką, rektorem Akademii Sztuk Pięknych, czy Janem Szczepkowskim, ceramika z dębnickiej fabryki cie-

[22] Cztery spośród wymienionych zakładów zatrudniały do 10 osób, jedna między 11 a 15, dwie od 21 do 30, jedna od 31 do 50 i jedna od 51 do 100. Fabryki zatrudniające powyżej 100 osób w tym czasie działały tylko w Krakowie i Podgórzu. Dębniki należały wówczas do najbardziej uprzemysłowionych gmin podkrakowskich, np. w Płaszowie istniało siedem fabryk (w tym dwie powyżej 50 pracowników), na Grzegórzkach cztery (jedna powyżej 50 osób), na Półwsiu Zwierzynieckim siedem, ale żadna z nich nie zatrudniała więcej niż 15 osób. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 17–18. Wspomniana fabryka farb działała na Dębnikach zaledwie przez kilka lat, zgodę na jej budowę wydała Rada Gminy w 1896 r. (ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 23 maja 1896 r., sygn. GmP XIII-2, s. 123–124), ale pomiędzy 1902 a 1905 r. została przeniesiona na Zwierzyniec.

[23] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 28 sierpnia 1907 r., sygn. GmP XIII-3, s. 11.

[24] Kostuch Bożena: *Krakowskie fabryki kafli w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2011, z. 29, s. 233, 235.

[25] Józef Pokutyński (1859–1929) była autorem projektu m.in. obecnego gmachu Filharmonii Krakowskiej oraz neorenesansowej kaplicy świętych Piotra i Pawła przy ul. Madalińskiego na Dębnikach.

[26] Moskal Katarzyna: *Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Katalog Zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr 5. Kraków 2012, s. 49.

[27] Kostuch Bożena: *Krakowskie fabryki kafli*…, s. 236.

szyła się popularnością nie tylko na terenie ówczesnej Galicji, ale znajdowała nabywców także na kiermaszach ze sztuką ludową w Wiedniu[28]. Obok wymienionych fabryk na Dębnikach funkcjonowało ponad 140 mniejszych, często kilkuosobowych przedsiębiorstw produkcyjnych, przetwórczych, handlowych i usługowych, wśród nich warsztaty rzemieślnicze i krawieckie, firmy budowlane, kamieniarskie, transportowe[29]. Na Dębnikach działało wówczas także osiem zarejestrowanych przedsiębiorstw zajmujących się rybołówstwem.

Tempo zmian, jakie zachodziły na Dębnikach w ostatniej dekadzie XIX wieku, było ogromne. Na początku 1899 roku Rada Gminy zwróciła się do władz wyższej instancji z następującym apelem: „Rada uchwala jednogłośnie, aby poczyniono wszelkie starania tak do Wysokiego Sejmu, jak również i Wydziału Rady Powiatowej, aby gmina Dębniki uzyskała tytuł miasteczka [pisownia oryg.]"[30]. Cztery lata później w protokole z posiedzenia Rady Gminy zapisano: „miejscowość [Dębniki] nie jest wsią, a miastem, wobec połączenia tramwajowego jest f o r m a l n i e [podkreślenie autora] częścią miasta Krakowa, najbliższym i najpiękniejszym jego przedmieściem"[31].

Za dynamicznymi przeobrażeniami Dębnik nie nadążały zmiany mentalne, dlatego Rada Gminy była zobowiązana do wprowadzenia i bezwzględnego egzekwowania przepisów przeciwpożarowych. Mieszkańcom domów nie wolno było przechowywać na strychach drewna oraz siana ani wchodzić z otwartym ogniem na strych, każdy właściciel musiał na swój koszt wyposażyć posesję w odpowiedni sprzęt, drabiny, wiadra itp. Gminni urzędnicy mogli kontrolować wywiązywanie się mieszkańców z obowiązku ochrony przeciwpożarowej, a za nieprzestrzeganie przepisów groziły wysokie grzywny lub nawet do 20 dni aresztu[32]. Rygorystyczne przestrzeganie przepisów przeciwpożarowych było o tyle istotne, że gmina nie posiadała własnej straży pożarnej. Równie ważne było stosowanie się do zaleceń sanitarnych. Przykładem współistnienia na Dębnikach dwóch światów, miejskiego i wiejskiego, było zarządzenie Rady Gminy z 1909 roku surowo zabraniające jeżdżenia konno, wozami, wózkami i taczkami, a także pędzenia bydła po chodnikach[33].

Kolejnym przejawem wkraczania miejskiego życia na Dębniki były licznie działające karczmy i szynki. Koncesje na sprzedaż alkoholu oraz innych napojów wydawała Rada Gminy[34]. Dębnickie szynki musiały cieszyć się dużą popularnością także wśród mieszkańców Krakowa. Według szacunków krakowskich urzędników, roczne spożycie piwa na Dębnikach wynosiło 60 tysięcy litrów, wina 2 tysiące litrów, a spirytusu 6 tysięcy litrów[35]. W 1900 roku karczm na terenie Dębnik było już tyle, że postanowiono ograniczać liczbę wydawanych koncesji, jak zapisano w jednym z protokołów: „z powodu znacznej ilości tego rodzaju handlu, Rada oświadcza się odmownie"[36]. Ciekawym przykładem spraw rozpatrywanych przez gminę był wniosek Stanisława Barłyza o zgodę na budowę kręgielni na Dębnikach w 1898 roku. Koncesja została wydana, choć nie wiadomo, czy wspomniana kręgielnia powstała[37].

Przytoczona wyżej wypowiedź, że Dębniki na początku XX wieku bardziej przypominały miasto niż wieś, wydaje się zdecydowanie przesadzona, jeśli spojrzy się na stan infrastruktury. Mimo starań podejmowanych przez Radę, rosnące potrzeby zwiększającej się w tak dużym tempie populacji przekraczały możliwości, jakimi dysponowała gmina. Dobrze widać to na przykładzie utrzymania dróg na jej terenie. Przez Dębniki przebiegała droga powiatowa o długości 800 m, ale nawet ona nie była wybrukowana, pozostała część nie posiadała w ogóle utwardzenia. Na 1500 m ulic i 3000 m zwykłych dróg gminnych przypadało 500 m bieżących chodnika[38]. System komunikacyjny na terenie gminy uzupełniało 1000 m dróg polnych. W kolejnych latach prowadzono prace, które miały na cele utwardzenie dróg gminnych[39].

[28] Więcej na temat ceramiki z fabryki J. Niedźwiecki i spółka zob. K o ł o d z i e j o w a Bolesława: *Ceramika krakowska I poł. XX w.* „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku" 1991, t. 14, s. 121–131.

[29] Na terenie Krowodrzy funkcjonowało 189 przedsiębiorstw, na Ludwinowie 161, a na Grzegórzkach 163. Ogółem w gminach sąsiadujących z Krakowem było ich 2624, z czego połowa przypadało na miasto Podgórze. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XII. Wykaz przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych w gminach sąsiednich i w Krakowie, s. 61.

[30] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 26 stycznia 1899 r., sygn. GmP XIII-2, s. 146.

[31] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 4 października 1903 r., sygn. GmP XIII-2, s. 250.

[32] Ibidem, s. 250–252.

[33] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 24 maja 1909 r., sygn. GmP XIII-3, s. 138–141.

[34] Z zachowanych dokumentów gminy Dębniki można dowiedzieć się, jakie napoje były wówczas popularne. Przykładowo, w listopadzie 1896 r. Rada Gminy rozszerzyła koncesję dla Elżbiety Łukasik na sprzedaż herbaty i kawy z rumem. ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 24 listopada 1896 r., sygn. GmP XIII-3, s. 129. W dębnickich lokalach spożywano chętnie również piwo i wino.

[35] Na Krowodrzy roczne spożycie piwa wynosiło 40 tysięcy litrów, wina 40 tysięcy litrów, spirytusu 50 tysięcy litrów. Na Półwsiu Zwierzynieckim 52 tysiące litrów piwa, 3 tysiące litrów wina i 50 tysięcy litrów spirytusu, w Nowej Wsi Narodowej 12,5 tysięcy litrów piwa, 500 litrów wina i 2 tysiące litrów spirytusu. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XXVIII, s. 137.

[36] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, Sprawa wydania koncesji na sprzedaż trunków dla Jana Pobudkiewicza, 27 października 1900 r., sygn. GmP XIII-2, s. 180. W 1909 r. Jan Leśko uzyskał koncesję na podawanie potraw oraz kawy i herbaty, ale bez domieszek spirytusowych. ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 24 maja 1909 r., sygn. GmP XIII-3, s. 139.

[37] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 12 marca 1898 r., sygn. GmP XIII-3, s. 140.

[38] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 74–76.

[39] Przykładowo, w 1909 r. na położenie szutru, poprawę nawierzchni, zakup materiałów i robociznę przeznaczono kwotę 1623,77 koron. ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, Wydatki na utrzymanie dróg, 8 października 1909 r., sygn. GmP XIII-3, s. 149.

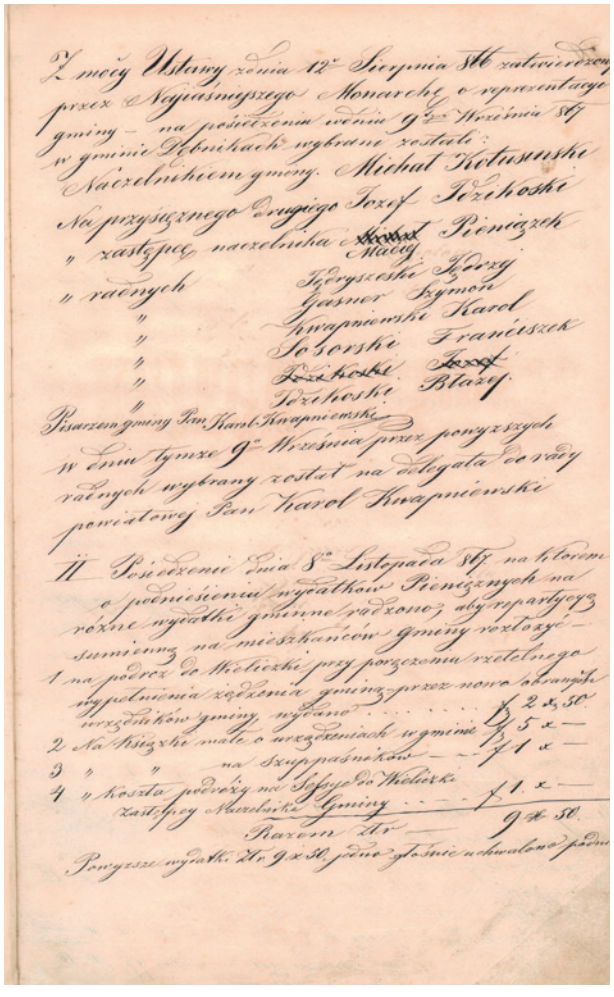

Protokół z pierwszego posiedzenia Rady Gminy Dębniki (kopia), 9 września 1867 r.; w zasobie ANK, sygn. GmP-XIII-2, s. 3

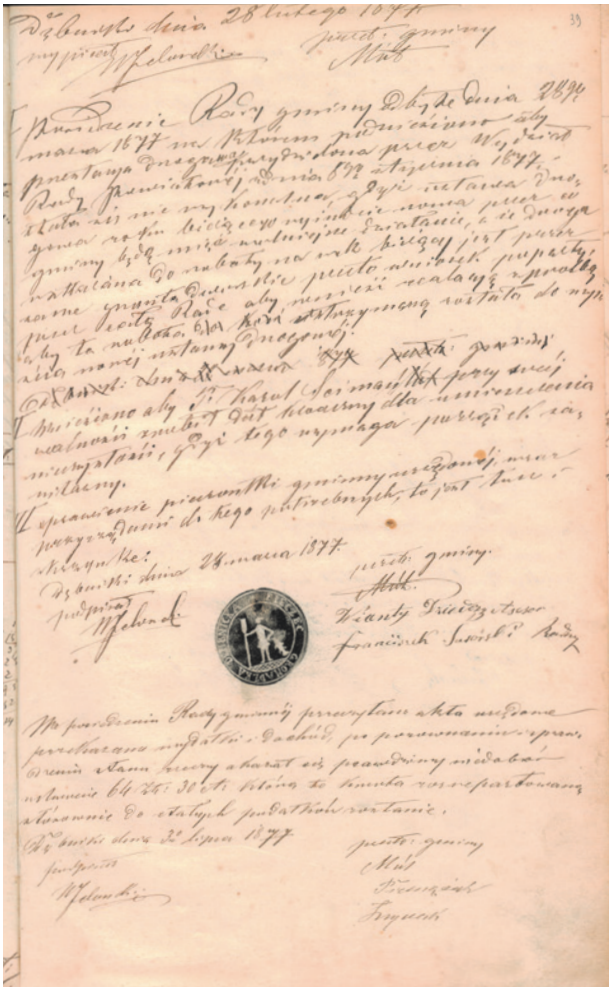

Fragment protokołu z posiedzenia Rady Gminy Dębniki (kopia) 24 marca 1877 r.; w zasobie ANK, sygn. GmP-XIII-2, s. 39

W 1902 roku wytyczono kolejne ulice i wprowadzono nowe nazewnictwo: ulica Pocztowa biegła od Wisły do wału kolejowego, równolegle do niej Mickiewicza, ulica Zamkowa od jatek gminnych do willi Rożnowskich i dalej do drogi do Zakrzówka, ulica Rybacka od willi Rożnowskich wzdłuż Wisły, ulica Kościuszki od domu Fischera do kaplicy i w kierunku szkoły, ulica Konopnickiej od domu Fischera do willi Kirchmayera, ulica Portowa od kaplicy do rynku, ulica Nadwiślańska od rynku do willi hr. Łosia, ulica Kilińskiego od domu Kocha do domu Wcisły, oprócz tego ulice Polna, Zagrody, Mała i Kaflarska[40]. Została wówczas uregulowana kwestia nadania numerów poszczególnym domom, wykonano również tablice z nazwami ulic.

W 1896 roku podjęto decyzję o wprowadzeniu po raz pierwszy na terenie Dębnik oświetlenia gazowego, rozmieszczonego w pięciu punktach[41]. Paliwo było dostarczane z gazowni miejskiej w Krakowie. W 1903 roku na Dębnikach paliło się już 15 latarni, utrzymanie oświetlenia kosztowało rocznie 500 koron[42]. Część tej kwoty zapewne przeznaczona była na wynagrodzenie dla lampiarza[43]. Szczególnie istotną kwestią, zwłaszcza wobec dużego zagęszczenia ludności na Dębnikach, była budowa wodociągów i kanalizacji. Jedynie wzdłuż dróg istniały przepusty do odprowadzania ścieków, ale było ich zaledwie 60 m.b.[44]. Z Dębnik nie wywożono także nieczystości i odpadów. Sytuacja uległa zmianie w ostatnich latach funkcjonowania gminy. W 1907 roku uchwalono budowę

[40] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Uchwała Rady Gminy, 23 października 1902 r., sygn. GmP XIII-2, s. 217–218.

[41] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 17 sierpnia 1896 r., sygn. GmP XIII-2, s. 125.

[42] W budżetach gmin Płaszów, Ludwinów, Zakrzówek, Dąbie, Prądnik Biały i Czerwony w tym czasie nie przeznaczono żadnych środków na oświetlenie uliczne, Półwsie Zwierzynieckie i Krowodrza wydawały również kwotę 500 koron, Zwierzyniec 152 korony, Nowa Wieś 160 koron, Grzegórzki 120 koron. Z podmiejskich gmin tylko Dębniki, Grzegórzki i Czarna Wieś posiadały oświetlenie gazowe, pozostałe używały lamp naftowych. Por. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 72.

[43] W 1894 r. Franciszek Michna został zatrudniony jako lampiarz, pełnił jednocześnie funkcję policjanta i stróża nocnego. Pobierał pensję 200 koron rocznie. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 10 listopada 1894 r., sygn. GmP XIII-2, s. 98.

[44] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 82.

Karta korespondencyjna zaadresowana do Tomasza Mola, naczelnika gminy Dębniki, 1896; w zasobie ANK, sygn. GmP-XIII-2, s. 119b

czterech studni wodociągowych, rozłożony na kilka lat koszt wynosił 2800 koron[45]. W 1909 roku za zgodą Rady Miejskiej Krakowa gmina uchwaliła zaciągnięcie pożyczki na ogromną wówczas kwotę 70 tysięcy koron, przeznaczonej na budowę kanalizacji, chodników i odprowadzanie ścieków[46].

Najgorzej wyglądała jednak kwestia opieki zdrowotnej. Pod tym względem niestety Dębniki nie były wyjątkiem spośród podkrakowskich gmin. Nie posiadały stałej placówki służby zdrowia. Z wyjątkiem Krakowa szpital znajdował się jedynie w Podgórzu. Jeśli chodzi o pogotowie ratunkowe to część gmin, w tym także Dębniki, korzystała z pomocy krakowskiego Towarzystwa Ratunkowego, ale przeznaczanie na ten cel kwoty 30 koron rocznie na pewno nie zapewniało właściwej opieki potrzebującym[47]. W budżecie gminy znalazły się jeszcze środki na wynagrodzenie dla „oglądacza ciał zmarłych i bydła"[48]. Właściwie na tym kończyła się opieka medyczna dostępna dla mieszkańców kilkutysięcznej miejscowości, nawet w porównaniu z gminami o podobnej liczbie ludności była niezwykle skromna[49]. W 1902 roku zatrudniony został ratownik na kąpielisku na Wiśle[50]. Do obowiązków gminy należała też opieka nad osobami ubogimi, w 1901 roku na przeznaczonym na ten cel funduszu Dębniki zgromadziły 1485 koron i 44 halerze[51]. W działalność dobroczynną zaangażowane były również osoby prywatne, zwłaszcza pochodzące z zamożnych rodzin, w wielu przypadkach organizowano zbiórki społeczne na konkretny cel[52].

Reklama fabryki wody sodowej Jana Lisińskiego i fabryki pieców kaflowych Józefa Niedźwiedzkiego z Dębnik w „Kalendarzu Krakowskim Józefa Czecha na rok 1915", r. 84, s. 40

Największym osiągnięciem samodzielnej gminy Dębniki była budowa szkoły powszechnej. W 1896 roku Rada Szkolna c.k. Starostwa w Wieliczce wyraziła zgodę na utworzenie nowej placówki edukacyjnej, która miała służyć uczniom zarówno z Dębnik, jak i Zakrzówka[53]. Jesienią 1896 roku dzieci z Dębnik rozpoczęły naukę w wynajmowanym lokalu. Nowy budynek szkoły (przy dzisiejszej ulicy Barskiej) został oddany do użytku w 1901 roku. Koszt budowy i wyposażenia wyniósł 42 817 koron, na którego pokrycie gmina musiała zaciągnąć z Kasy Oszczędnościowej w Krakowie pożyczkę w wysokości 20 tysięcy koron[54]. Wcześniej należało uzyskać zgodę Rady Szkolnej Krajowej na utworzenie osobnego okręgu szkolnego. Negocjacje w tej sprawie prowadził Adam Kirchmayer, właściciel kaflarni J. Niedźwiecki i spółka, który od 1899 roku pełnił

[45] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Uchwała o budowie studni wodociągowych, 4 sierpnia 1907 r., sygn. GmP XIII-3, s. 8–9.

[46] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 19 marca 1909 r., sygn. GmP XIII-3, s. 133.

[47] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 81.

[48] Funkcję tę na terenie gminy Dębniki w 1900 r. pełnił znany lekarz i działacz społeczny dr Bolesław Komorowski. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 13 czerwca 1900 r., sygn. GmP XIII-2, s. 174.

[49] Gmina Zwierzyniec przeznaczała 480 koron na lekarza, Krowodrza także 480 koron na lekarza i akuszerkę, Czarna Wieś 300 koron, Półwsie Zwierzynieckie aż 800 koron, natomiast Ludwinów 50 koron, Płaszów i Dąbie po 40 koron, Prądnik Biały zaledwie 15 koron rocznie. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 80.

[50] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 12 czerwca 1902 r., sygn. GmP XIII-2, s. 210.

[51] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 85.

[52] W 1907 r. Franciszka Kirchmayerowa podarowała grunt pod budowę ochronki dla dzieci na terenie gminy Dębniki. ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 18 października 1907 r., sygn. GmP XIII-3, s. 21.

[53] Decyzja została podjęta 8 kwietnia 1896 r. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 18 kwietnia 1896 r., sygn. GmP XIII-2, s. 120.

[54] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XIV, s. 88–89, 110.

także funkcję radnego gminy Dębniki[55]. W siedmioklasowej szkole w 1904 roku uczyło się 363 dzieci, zarówno chłopców, jak i dziewczynek, w budynku mieściło się także mieszkanie kierownika, roczne utrzymanie szkoły wraz z pensjami dla nauczycieli wynosiło 3158,90 koron[56]. Wszystkie roboty kaflarskie w nowym budynku szkolnym powierzono firmie J. Niedźwiecki i spółka[57]. Zapewne inne inwestycje gminny, jak choćby drogowe, także były wykonywane przez przedsiębiorstwa działające na jej terenie.

Na przełomie XIX i XX wieku na Dębnikach powstawały również inne obiekty użyteczności publicznej. W 1883 roku na gruncie ofiarowanym przez Franciszka Sasorskiego zbudowano neorenesansową kaplicę świętych Piotra i Pawła przy obecnej ulicy Madalińskiego[58]. W 1896 roku gmina podjęła decyzję o budowie dwóch murowanych jatek rzeźniczych[59]. Ich dzierżawcami byli głównie Żydzi[60]. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych XIX wieku na Dębnikach utworzono gminny plac targowy nazywany rynkiem, plac ten od 1912 roku nosił nazwę Rynku Dębnickiego, która jest używana do dzisiaj[61]. W 1898 roku Rada Gminy podjęła decyzję o budowie aresztu, składającego się z dwóch izb aresztu męskiego, jednej izby aresztu żeńskiego, jednej izby przeznaczonej na mieszkanie dla policjanta oraz magazynu[62]. Na początku stycznia 1901 roku uchwalono również budowę domu gminnego[63].

Wszystkie wspomniane inwestycje bardzo obciążały budżet Dębnik. Przykładowo, w 1905 roku planowane dochody gminy miały wynieść 1390 koron (nie licząc wpływów z podatków), a wydatki 7527 koron[64]. Z kolei na rok 1908 przewidywano, że przychody wyniosą 3469, a wydatki aż ponad 11 tysięcy koron[65]. Różnicę pokrywano przez zwiększanie wysokości dodatków do podatków gminnych[66]. Znaczną część wydatków, jak już wspomniano wcześniej, stanowiły koszty związane z edukacją i utrzymaniem budynku szkolnego. Według obliczeń urzędników, w 1902 roku cały majątek gminy Dębniki wynosił 70,5 tysiąca koron, ale jej zadłużenie sięgało ponad 27 proc. jego wartości[67]. Dochody obok podatków i opłat gmina czerpała z dzierżawy gruntów (280 koron rocznie), jatek (390 koron) oraz opłat placowych (165 koron), w sumie 11 757,88 korony, ogółem wydatki Dębnik wynosiły 11 729,90 korony[68]. Część wydatków stanowiły koszty administracyjne, w tym wynagrodzenie dla gminnych urzędników[69]. W 1909 roku majątek gminy szacowano na prawie 58,7 tysięcy koron, z czego wartość budynków wynosiła 51 tysięcy koron, z tytułu dzierżawy praw i przywilejów 1300 koron, gmina posiadała także ponad 6100 koron oszczędności w gotówce i w papierach wartościowych oraz 207 koron w majątku ruchomym[70].

[55] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 13 czerwca 1900 r., sygn. GmP XIII-2, s. 173.

[56] Obowiązkiem szkolnym w okręgu Dębniki-Zakrzówek objętych było 398 dzieci, różnica wynika stąd, że prawdopodobnie część dzieci uczęszczała do szkół w Krakowie. We wszystkich podkrakowskich gminach istniały wówczas szkoły mieszane, jedynie w Krakowie i Podgórzu nauka odbywała się w osobnych placówkach, męskich i żeńskich. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 88–89.

[57] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 13 maja 1901 r., sygn. GmP XIII-2, s. 191.

[58] Heksel Bartosz: *Zwierzyniec zaprasza*…, s. 21.

[59] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 17 sierpnia 1896 r., sygn. GmP XIII-2, s. 126.

[60] W 1901 r. dzierżawcami jatek zostali Jakób Stuber i Samuel Kunz. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 27 października 1900 r., sygn. GmP XIII-2, s. 180–181.

[61] Decyzję o uregulowaniu rynku podjęto w 1897 r., natomiast *Encyklopedia Krakowa* podaje, że powstanie gminnego placu w Dębnikach nastąpiło ok. 1900 r. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 1 października 1897 r., sygn. GmP XIII-2, s. 136; *Encyklopedia Krakowa*: Rynek Dębnicki. Red. prowadzący Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000, s. 861.

[62] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 20 czerwca 1898 r., sygn. GmP XIII-2, s. 146.

[63] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Uchwała o budowie domu gminnego z 25 stycznia 1901, sygn. GmP XIII-2, s. 185–186.

[64] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 20 października 1904 r., sygn. GmP XIII-2, s. 287.

[65] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 31 października 1907 r., sygn. GmP XIII-3, s. 21.

[66] W 1904 roku podjęto decyzję o zwiększeniu dodatków o 36 proc. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy Dębniki, 20 października 1904 r., sygn. GmP XIII-2, s. 287. W 1902 r. wpływy z podatków gminnych i innych opłat wyniosły 8366,88 koron. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XX. Tablica dochodów i wydatków gmin sąsiednich i m. Krakowa, s. 112.

[67] W skład majątku gminy wliczono wartość budynku szkoły, którego nie można było sprzedać. Na 24 tysiące koron obliczono wartość gruntów należących do gminy. Dla porównania, majątek Półwsia Zwierzynieckiego szacowano na ponad 178 tysięcy koron, ale zadłużenie tej gminy sięgało 60 proc. jego wartości. Krowodrza posiadała majątek o wartości prawie 106 tysięcy koron, a jej zadłużenie wynosiło zaledwie 4,5 proc. w stosunku do całego majątku. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XIX. Bilans majątku i długów gmin sąsiednich i miasta Krakowa, s. 111.

[68] Największe dochody spośród podkrakowskich gmin uzyskiwało Półwsie Zwierzynieckie – prawie 24 tysiące koron, Czarna Wieś osiągała ponad 18 tysięcy koron rocznego dochodu, a Krowodrza prawie 9,5 tysiąca. Dochód Podgórza wynosił blisko 353,5 tysiąca koron. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XIX, s. 111–115.

[69] W 1900 r. podniesiono pensje urzędników gminy, w tym czasie pisarz gminny pobierał wynagrodzenie w wysokości 280 koron rocznie, a asesor w wysokości 200 koron rocznie. ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 13 czerwca 1900 r., sygn. GmP XIII-2, s. 173. W 1902 r. ogólne koszty administracyjne i zarządu gminy wynosiły 2214 koron rocznie, Półwsie Zwierzynieckie na ten cel przeznaczało 2250 koron, a Krowodrza 1135. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, tab. XX, s. 112. W planowanych na 1910 r. wydatkach pensja roczna naczelnika gminy miała wynosić 1400 koron, pisarza 1200 koron, zastępcy naczelnika 200 koron. W tym samym czasie wynagrodzenie dla policjanta wynosiło 760 koron rocznie, a dla stróża nocnego 560 koron. ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Budżet dochodów i wydatków gminy Dębniki na rok 1910, sygn. GmP XIII-3, s. 146–148.

[70] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Wykaz majątku gminy Dębniki, sygn. GmP XIII-3, s. 114–118.

Stanisław Tondos, Juliusz Kossak, Widok ogólny Krakowa zza Wisły*, 1886; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-1400/VIII*

Projekt budowy kanału Dunaj – Odra – Wisła i powódź z 1903 roku

Na początku XX wieku władze austriackie rozpoczęły przygotowania do budowy kanału łączącego Dunaj, Odrę i Wisłę w ramach szeroko zakrojonych inwestycji transportowych na terenie monarchii. Budowie kanału towarzyszyć miało powstanie portu żeglugi śródlądowej oraz regulacja Wisły w rejonie Krakowa. O tym, jak ważna była ta kwestia, mieszkańcy m.in. Dębnik i Zakrzówka przekonali się w lipcu 1903 roku. Nienotowaną od wielu lat powódź tak opisywał Paweł Czuj: „Dnia 10, 11 i 12 lipca pogotowie wojskowe wzmacniało wały, a ludność cywilna samorzutnie pracowała przy taczkach, zwożąc ziemię, piasek, nawóz. Noc z 12 na 13 lipca była pełna niepewności. Cała ludność czuwała na wałach, w bramach – nikt nie kładł się spać – a kiedy zapowiedziano przypływ wody plus 1,50 m, mieszkańcy sutener, parterów uciekali z dobytkiem na strychy lub kto był blisko toru kolejowego lokował się na szynach. Pociągi przestały kursować. Na jedynej niezalanej wodą ulicy Zagrody, pomieszczono cały żywy inwentarz gospodarski. Szarzał świt z soboty na niedzielę 13 lipca, gdy toczące się zwały wody ze strasznym hukiem zalewały ulice Dębnik i Zakrzówka – nie wytrwało kilkanaście minut, a zamiast dróg – potworzyły się rwące rzeki. Pęd wody był tak szalony, że dzielni i doświadczeni rybacy na niektóre ulice za żadne skarby wiosłować nie chcieli. Pod kilku domami woda wyrwała fundamenty i doły na głębokość 2 metrów. Pogodny

Bronisław Schönborn, Kaplica przy ul. Madalińskiego na Dębnikach*, 1952; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-1959/VIII*

świt niedzieli przeglądał się w jednej tafli wody od Ludwinowa aż pod Krzemionki. Rozszalały żywioł niósł ze sobą rozbite stodoły, dachy z cegielń, sprzęty gospodarcze, które kotłując w Rynku Dębnickim, zatarasowały wjazd łodziom do bram z żywnością i wodą do picia”[71].

[71] Czuj Paweł: Jak tu było przed laty?…, s. 57.

Wawel od południowego zachodu, 1913, fot. J. Misiński; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs25/IX

Straty spowodowane przez wylew Wisły i Wilgi tylko na Dębnikach wstępnie oszacowano na kwotę 100 tysięcy koron, ich usunięcie zdecydowanie przekraczało finansowe możliwości gminy. Dlatego Rada zwróciła się z prośbą do rządu c.k. w Wiedniu, Wydziału Krajowego we Lwowie o udzielenie bezzwrotnej zapomogi na naprawę dróg, chodników i kanałów oraz bezprocentową pożyczkę dla obywateli dotkniętych powodzią[72]. W specjalnej uchwale Rada Gminy wyraziła także wdzięczność komendantowi twierdzy za pomoc udzieloną podczas powodzi i w likwidacji jej skutków[73]. Do dziś w różnych punktach miasta można spotkać tzw. tablice powodziowe, pokazujące poziom wody z lipca 1903 roku (m.in. przy ulicy Kącik w Podgórzu, przy klasztorze sióstr Norbertanek na Zwierzyńcu). Zagrożenie powodzią na Dębnikach powtarzało się w kolejnych latach. W lipcu 1908 roku wobec podniesionego poziomu wody w Wiśle rybacy na polecenie gminnych urzędników pełnili w łodziach straż nocną na rzece, całodobowo dyżurowali także radni, by ostrzec mieszkańców w razie zbliżającego się niebezpieczeństwa[74].

Receptą na powtarzające się wylewy Wisły miała być regulacja wraz z wspomnianą budową kanału. Jedną z lokalizacji rozważanych przez urzędników pod przyszły port były właśnie Dębniki. Spotkało się to ze sprzeciwem ze strony części radnych, którzy obawiali się przede wszystkim utraty wartości gruntów oraz problemów z komunikacją na terenie gminy, a także pogorszenia warunków zdrowotnych przez wzrost wilgotności. Jak zapisano w protokole z posiedzenia Rady Gminy: „w ogóle nagromadzenie takich mas wody wśród wsi zabudowanej tak samo jak Kraków samymi kamienicami i mającej cechę i warunki miasta, musi spowodować obniżenie wartości [działek][75]. Co ciekawe, przeciwnego zdania byli krakowscy urzędnicy, którzy uważali, że budowa projektowanego portu na terenie Dębnik może się przyczynić do wzrostu wartości gminnych gruntów[76]. Prace nad regulacją Wisły na terenie Krakowa były prowadzone w latach 1907–1913, autorem projektu był Roman Ingarden[77].

Przyłączenie Dębnik do Krakowa

Planowana przez władze centralne budowa kanału Dunaj – Odra – Wisła wpłynęła na przyspieszenie negocjacji Krakowa z sąsiednimi gminami w sprawie przyłączenia, gdyż władze miasta zdawały sobie sprawę, że usytuowanie tak waż-

[72] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Uchwała z 16 lipca 1903 r., sygn. GmP XIII-2, s. 231.

[73] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 24 lipca 1903, sygn. GmP XIII-2, s. 233–234.

[74] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 23 lipca 1908 r., sygn. GmP XIII-3, s. 69.

[75] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 4 października 1903 r., sygn. GmP XIII-2, s. 247.

[76] *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 106.

[77] Ingarden Roman: Ochrona Krakowa przed powodzią Wisły. Odczyt wygłoszony w streszczeniu na ogólnem zebraniu VI-ego zjazdu Techników Polskich w Krakowie 14.09.1912, odbitka z Pamiętnika VI Zjazdu Techników Polskich. Kraków 1916, za: *Bulwary wiślane. Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie* [online], s. 2 [dostęp 21 września 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.mimk.com.pl/bulwary-wislane.

Willa Lasockich na Dębnikach, lata 70.–80. XIX w., autor fotografii nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs16714/IX

nej inwestycji poza jego granicami mogłoby negatywnie wpłynąć na jego dalszy rozwój[78]. Z powodów technicznych port żeglugi śródlądowej mógł powstać tylko na prawym brzegu Wisły. W 1903 roku urzędnicy miejsce wystąpili do ościennych gmin z zapytaniem w sprawie ewentualnej integracji[79]. Rada Gminy Dębniki już wcześniej była zainteresowana włączeniem do Krakowa. W 1902 roku uchwalono wydelegowanie komisji do magistratu „w celu powzięcia wiadomości o korzyściach gminy powstałych wskutek ewentualnego przyłączenia Dębnik do Krakowa"[80].

17 marca 1904 roku Rada Gminy wyraziła wstępną zgodę na przyłączenie, stawiając przy tym następujące warunki: przejęcie przez Kraków majątku gminy wraz ze wszystkimi zobowiązaniami, zatrudnienie urzędników gminnych w magistracie, przeznaczenie zgromadzonego kapitału na cele lokalne, zapewnienie komunikacji pieszej oraz przewozu łodzią, zamontowanie brakującego oświetlenia gazowego, zapewnienie opieki nad ubogimi z terenu gminy, zagwarantowanie odpowiedniej reprezentacji w Radzie Miejskiej Krakowa, zapewnienie okresu przejściowego (15 lat) na wprowadzenie podatków obowiązujących w Krakowie, zobowiązanie do dbania o potrzeby gminy[81]. W zamian gmina Dębniki zobowiązała się do niezaciągania kolejnych pożyczek bez zgody Rady Miejskiej Krakowa. Ostateczne ustalenie warunków przyłączenia Dębnik do Krakowa nastąpiło w grudniu 1906 roku[82].

Równocześnie trwały negocjacje z właścicielami obszaru dworskiego na Dębnikach. Hrabia Bronisław Lasocki w imieniu rodziny już w 1904 roku wyraził zgodę na sprzedaż majątku miastu[83]. Formalnie Dębniki zostały przyłączone do Krakowa w 1910 roku i stały się jego XI dzielnicą. Był to pierwszy etap tworzenia Wielkiego Krakowa, zgodnie z kon-

[78] Wśród przyczyn dążenia Krakowa do rozszerzenia granic wymienia się m.in. zbyt dużą gęstość zaludnienia Krakowa (najwyższa w całej monarchii, w 1900 r. bez Błoń wynosiła 15 851 osób na km kw.), szybszy rozwój okolicznych gmin, co wiązało się z odpływem ludności z miasta, wykorzystywanie przez mieszkańców sąsiednich gmin infrastruktury Krakowa (edukacja, opieka zdrowotna, energia, wodociągi itd.). *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931, s. 205–216.

[79] Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków*…, s. 32–33.

[80] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 15 kwietnia 1902 r., sygn. GmP XIII-2, s. 207.

[81] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 17 marca 1904 r., sygn. GmP XIII-2, s. 268.

[82] Klimas Małgorzata, Lesiak-Przybył Bożena, Sokół Anna: *Wielki Kraków. Rozszerzenie granic miasta w latach 1910–1915. Wybrane materiały ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Kraków 2010, s. 102.

[83] *Ibidem*, s. 103.

Tłok pieczętny gminy Dębniki, przełom XIX i XX w.; w zasobie ANK, nr inw. T194

Zatyczka do pieca z fabryki Adama Żychonia na Dębnikach, lata 60.–70. XIX w.; w zbiorach Janusza Firleta

Reklama fabryki lin Józefa Wałkowińskiego z Dębnik w „Kalendarzu Krakowskim Józefa Czecha na rok 1911", r. 80, s. 40

cepcją Juliusza Leo. 16 i 17 kwietnia 1910 roku odbyły się oficjalne uroczystości, na których nie zabrakło najważniejszych przedstawicieli życia politycznego i społeczno-kulturalnego ówczesnej Galicji[84]. Dla uczczenia tego wydarzenia 16 kwietnia 1910 roku Rada Miejska Krakowa postanowiła przekazać działkę pod budowę kościoła oraz dotację w wysokości 100 tysięcy koron. Wybudowany w latach trzydziestych na Dębnikach parafialny kościół św. Stanisława Kostki jest najbardziej okazałym pomnikiem wdzięczności Krakowa za rozszerzenie jego granic[85].

Wybrane uchwały Rady Gminy Dębniki z lat 1903–1910

Przedstawione poniżej wybrane uchwały Rady Gminy Dębniki ukazują, jakimi sprawami zajmowali się radni, i choć trudno na ich podstawie wyciągać bardziej ogólne wnioski, to mogą być ciekawym źródłem do poznania obyczajowości ludzi mieszkających w podkrakowskich gminach przed przeszło stu laty. 24 lipca 1903 roku radni przekazali kondolencje z powodu śmierci papieża Leona XIII (zm. 20 lipca 1903 r.), z tej okazji wywieszono na dębnickiej kaplicy żałobną flagę[86]. W 1905 roku w geście solidarności Rada uchwaliła przekazanie kwoty 30 koron na pomoc dla wdów i dzieci po poległych Polakach w wojnie rosyjsko-japońskiej oraz utworzenie komitetu zbierającego składki na ten cel[87]. W 1907 roku podczas nadawania nazw nowo powstającym ulicom na Dębnikach manifestowano także swój patriotyzm. Wprowadzono ulice: Jana III Sobieskiego, Bartosza Głowackiego, przysiółek zwany Księże zyskał miano Księdza Marka (Marek Jandołowicz), uznawanego za duchowego przywódcę konfederacji barskiej, ulicę Wojskową przekształcono na ulicę Józefa Kraszewskiego[88].

Ciekawą sprawą zajmowali się radni w 1908 roku na wniosek jednego z mieszkańców. Postanowiono wówczas powołać komisję, której zadaniem było zbadanie, czy figura umieszczona na fasadzie jednego z domów spełnia

[84] Szczegółowo przebieg uroczystości przedstawił Janusz Tadeusz Nowak. Zob Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków*…, s. 73–77.
[85] *Ibidem*, s. 109.
[86] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 24 lipca 1903 r., sygn. GmP XIII-2, s. 233–234.
[87] ANK, Księga uchwał…, 1867–1907, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 18 kwietnia 1905 r., sygn. GmP XIII-2, s. 298.
[88] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 28 sierpnia 1907, sygn. GmP XIII-3, s. 11.

normy moralne i estetyczne, a w razie gdyby ich nie spełniała, Rada miała wezwać właściciela domu do usunięcia figury[89]. Po uchwaleniu przez Sejm Krajowy we Lwowie zgody na rozszerzenie granic Krakowa Rada Gminy postanowiła złożyć hołd i życzenia prezydentowi Juliuszowi Leo z powodu „doprowadzenia do skutku dzieła utworzenia Wielkiego Krakowa"[90]. Jedną z ostatnich uchwał podjętych przez Radę Gminy Dębniki przed przyłączeniem do Krakowa było wykonanie pamiątkowej fotografii (tak postąpiły wszystkie podkrakowskie gminy), a także przyznanie nagrody naczelnikowi Tomaszowi Molowi w wysokości 100 koron za przeszło 15-letnią służbę na rzecz społeczności Dębnik[91].

Mieszkańcy Dębnik na przełomie XIX i XX wieku

Zmiany, jakie zaszły na Dębnikach w ciągu życia zaledwie jednego pokolenia na przełomie XIX i XX wieku, najlepiej widać na przykładzie ich struktury społecznej. Doskonałym źródłem jej poznania jest zachowany spis ludności miasta Krakowa z 1910 roku z podziałem na poszczególne dzielnice[92]. Liczący ponad 400 stron dokument wymienia wszystkich mieszkańców Dębnik z podaniem daty i miejsca urodzenia oraz wykonywanego zawodu. Na początku XX wieku na Dębnikach mieszkali ludzie wywodzący się ze wszystkich warstw społecznych – od niewykwalifikowanych robotników, drobnych rzemieślników i urzędników niższego szczebla, po przedstawicieli elity intelektualnej i gospodarczej ówczesnego Krakowa, profesorów Uniwersytetu, lekarzy, adwokatów, inżynierów, dyrektorów dużych fabryk i banków. Szybko rozwijająca się podkrakowska miejscowość była dobrym miejscem do lokaty kapitału, stąd właścicielami kamienic czynszowych na Dębnikach zostawali m.in. zamożni ziemianie i przemysłowcy. Wraz z napływem ludzi na Dębniki i przekształceniem typowej wsi w gęsto zaludnione przedmieście nastąpiła także zmiana w strukturze zawodowej. W miejsce tradycyjnych zajęć ludności pojawiły się nowe, nieznane jeszcze kilkadziesiąt lat wcześniej zawody, jak choćby kolejarze, elektrycy, monterzy, operatorzy maszyn, mechanicy.

Mieszkańcy Dębnik byli zróżnicowani także pod względem religijnym. Według danych ze spisu ludności z 1900 roku na Dębnikach (łącznie z obszarem dworskim) mieszkało 2643 katolików, 23 grekokatolików, ośmiu ewangelików, 56 Żydów (osób deklarujących wyznanie mojżeszowe) i jedna osoba innego wyznania[93]. Odzwierciedleniem zmieniających się Dębnik był także skład Rady Gminy. W pierwszych latach samodzielnej gminy radnymi zostawali niemal wyłącznie gospodarze wiejscy i rzemieślnicy, wywodzący się z rodzin od pokoleń osiadłych na Dębnikach. W ostatniej Radzie zasiadali przedstawiciele różnych grup, w tym ludzie, którzy na Dębnikach zamieszkali dopiero się na przełomie XIX i XX wieku. Wśród radnych Dębnik tuż przed przyłączeniem do Krakowa znaleźli się m.in. wspomniani już Roman Bandurski, Adam Kirchmayer, Józef Schieferstein oraz Józef Męcina-Krzesz, krakowski artysta malarz.

Alfred Daun, Widok na kościół Mariacki z Dębnik, *Kraków, 1909, gwasz; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2316/VIII*

Podsumowanie

Analiza zachowanych dokumentów podkrakowskich gmin, włączonych do Krakowa w 1910 roku dostarcza interesujących informacji na temat funkcjonowania samorządu w okresie autonomii galicyjskiej. Materiały te są również cennym źródłem do poznania stosunków społecznych i gospodarczych panujących na przełomie XIX i XX wieku, a także do zrozumienia pewnych zjawisk i mechanizmów, zapoczątkowanych w drugiej połowie XIX wieku, których skutki widoczne są do dzisiaj. Na przykładzie Dębnik można zaobserwować przemiany cywilizacyjne, jakich doświadczyli mieszkańcy podkrakowskich miejscowości. Impulsem do

[89] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Potokół z posiedzenia Rady Gminy, 4 września 1908 r., sygn. GmP XIII-3, s. 83.

[90] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 6 listopada1908, sygn. GmP XIII-3, s. 100–101.

[91] ANK, Księga uchwał…, 1907–1910, Protokół z posiedzenia Rady Gminy, 8 marca 1910 r., sygn. GmP XIII-3, s. 179.

[92] ANK, Spis ludności miasta Krakowa z r. 1910, Dz. XI Dębniki, sygn. 29/90, t. 20.

[93] Dla porównania, na Ludwinowie było 1978 katolików, siedmiu ewangelików, 124 Żydów, na Półwsiu Zwierzynieckim 2588 katolików, 35 grekokatolików, trzech protestantów i 249 Żydów. *Studya do sprawy przyłączenia gmin*…, s. 45.

dynamicznego rozwoju stała się budowa mostu przez Wisłę – uzyskanie stałego połączenia z Krakowem zapoczątkowało ruch migracyjny na dużą skalę.

Ważną rolę w procesie rozwoju Dębnik odegrała także Rada Gminy, złożona z ludzi działających na rzecz społeczności, z której sami się wywodzili. Gmina Dębniki z początku XX wieku, mimo licznych problemów, z jakimi musiała się zmierzyć, może być przykładem skutecznego zarządzania, inwestowania w niezbędną infrastrukturę przy jednoczesnym dbaniu o właściwe zbilansowanie budżetu. Przy ocenie osiągnięć gminy Dębniki należy też pamiętać, jak skromne były jej możliwości w początkowym okresie funkcjonowania. Kierując się interesem ogółu mieszkańców, a także patrząc na potencjalne korzyści w dłuższej perspektywie, Rada Gminy podjęła decyzję o przyłączeniu do Krakowa, choć z pewnością był to krok wymagający odwagi.

Bibliografia

Źródła

ANK, Inwentarz majątku gminy Dębniki (Dembniki) vel Rybaki, 1877, sygn. GmP XIII-4

ANK, Księga uchwał gminy Dębniki (Dembniki) vel Rybaki, 1867–1907, sygn. GmP XIII-2

ANK, Księga uchwał gminy Dębniki (Dembniki) vel Rybaki, 1907–1910, sygn. GmP XIII-3

ANK, Spis ludności miasta Krakowa z r. 1910, Dz. XI Dębniki, sygn. 29/90, t. 20

Opracowania

Czuj Paweł: Jak tu było przed laty?. W: *Pamiątka konsekracji kościoła w Dębnikach*. Kraków 1938, s. 52–59

Encyklopedia Krakowa. Rynek Dębnicki. Red. prowadzący Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000

Heksel Bartosz: *Zwierzyniec zaprasza – Dębniki*. Kraków 2015

Ingarden Roman: Ochrona Krakowa przed powodzią Wisły. Odczyt wygłoszony w streszczeniu na ogólnem zebraniu VI-ego zjazdu Techników Polskich w Krakowie 14.09.1912, odbitka z Pamiętnika VI Zjazdu Techników Polskich. Kraków 1916, za: *Bulwary wiślane. Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie* [online], s. 2 [dostęp 21 września 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.mimk.com.pl/bulwary-wislane

Klimas Małgorzata, Lesiak-Przybył Bożena, Sokół Anna: *Wielki Kraków. Rozszerzenie granic miasta w latach 1910–1915. Wybrane materiały ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Kraków 2010

Kołodziejowa Bolesława: *Ceramika krakowska I poł. XX w*. „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku" 1991, t. 14, s. 121–158

Kostuch Bożena: *Krakowskie fabryki kafli w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2011, z. 29, s. 229–240

Lulewicz Dominik: Dwa miasta, dwa brzegi. O kolei i mostach w Podgórzu. W: *Dwa miasta, dwa brzegi. W 100. rocznicę połączenia Podgórza i Krakowa (1915–2015)*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Kraków 2015, s. 219–275

Mapa Twierdzy (1899–1904). Red. Jan Janczykowski. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1. Materiały Źródłowe, t. 12. Kraków 2000

Moskal Katarzyna: *Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Katalog Zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr 5. Kraków 2012

Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910– 2010*. Red Anna Biedrzycka. Kraków 2010

Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931

O przyszłość Twierdzy Kraków. Opracowanie studialne dla Programu Planu Ochrony Zespołu Historyczno-Krajobrazowego Twierdzy Kraków. Red. Zbigniew Myczkowski, Halina Rojkowska-Tasak. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 2. Prace Studialne, t. 5. Kraków 2010

Studya do sprawy przyłączenia gmin sąsiednich do miasta Krakowa. Kraków 1905

The Dębniki commune in the age of Galicia's autonomy, 1867–1910

This article describes the functioning of the Dębniki commune in the age of Galicia's autonomy from its establishment till its formal incorporation into Kraków in 1910, making use of documents from the National Archives in Kraków to a large extent. The preserved documents of communes incorporated as a part of Great Kraków are a valuable source of information not only about the history of local government in Galician times, but also about social and economic relations at the turn of the 20th century. The article presents the most important areas of activity of the Dębniki commune on the example of selected resolutions and minutes of meetings of the Commune Council and successive stages of its development. In the 1860s and 1870s, Dębniki was a small and sparsely populated commune; the population's main occupations were agriculture and fishery, although brick factories and lime kilns functioned there, too. Not having its own property at the beginning, the commune was not able to perform all of the tasks entrusted to it by the county starost office in Wieliczka.

The turning point in the history of Dębniki was the construction of a bypass railway bridge put to use in 1888. Having gained permanent connection with Kraków, Dębniki began to develop dynamically. The migration of inhabitants of Kraków and the entire contemporary Galicia was accompanied by a true building boom. In the years 1890-1900, the number of inhabitants of Dębniki rose three times; it was one of the fastest developing communes

in the Kraków region. In 1910, it had already almost 5,000 inhabitants and was the most densely populated commune beside Krowodrza that was incorporated into Kraków at that time. Dębniki offered also favourable conditions for the development of industry. The pace of changes experienced by inhabitants of Dębniki at the turn of the 20th century was huge; during the life of one generation, it turned from a typical village into a densely populated suburban area. This led to changes in the social and professional structure of inhabitants. Such a big inflow of inhabitants brought measurable benefits to the commune in the form of higher income, but on the other hand it involved costly investments. At the beginning of the 20th century, the Dębniki commune expanded intensively its road infrastructure and sewerage system and erected public utility buildings (for example, a school), although needs in this area were much larger than possibilities. For this reason, a decision was made to begin negotiations on the incorporation of the commune into Kraków.

At the turn of the 20th century, Dębniki constituted an interesting social and cultural conglomerate; the small area of the commune was inhabited by people representing all social levels: from unskilled workers to representatives of the intellectual and financial elite of Kraków. Apart from Catholics, believers in other religions also lived there. In 1910, Dębniki formally became the 11th district of Kraków, and the result of changes initiated at the end of the 19th century can be seen till today.